

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МУЗИКИ

У статті розкривається комплекс теоретичних і методичних основ щодо забезпечення підготовки майбутнього вчителя до розвитку творчого потенціалу молодших школярів на уроках музики, у процесі якого реалізуються творчі можливості майбутнього вчителя і здійснюється розвиток творчого потенціалу його особистості.

Зміни соціально-економічних основ розвитку української держави і суспільства супроводжуються процесами модернізації системи освіти в цілому, до стратегічних завдань якої належить формування освіченої, творчої особистості. У зв'язку з цим у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті наголошується на забезпеченні державою підготовки кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій. Актуальність проблеми дослідження інтенсивно зростає у зв'язку з підвищенням попиту на вчителів, які спроможні виконувати свої професійні обов'язки на високому рівні, підходити нестандартно і в найбільш ефективний спосіб до вирішення завдань розвитку творчого потенціалу учнів.

З огляду на це, у вищому педагогічному навчальному закладі використання інноваційних методів і форм навчання набуває подвійного значення: по-перше, творчий стиль діяльності викладачів спеціальних музичних дисциплін значно стимулює розумову активність студентів, розвиває в майбутніх учителів якості творчої особистості, поглиблює мотивацію їхньої музичної діяльності; по-друге, вчителю, який сам пройшов шлях творчого навчання, набагато легше сприйняти та зрозуміти творчий стиль діяльності, успішно реалізовувати його в педагогічній роботі з розвитку творчого потенціалу учнів.

Аналіз останніх досліджень показує, що проблеми підготовки педагогічних кадрів, формування їхнього творчого потенціалу, розвитку важливих творчих здібностей, якостей, умінь, стилю мислення, діяльності висвітлюються в багатьох фундаментальних працях науковців. Серед них визначаються певні напрями, що відображають окремі аспекти: окремі питання професійної підготовки вчителів досліджували А. Алексюк, О. Дубасенюк, М. Євтух та інші; вивчення творчої особистості, її потенційних можливостей, здібностей, властивостей, характерних рис (Б. Ананьєв, Д. Богоявленська, В. Клименко, М. Лазарєв, О. Моляко, С. Сисоєва та ін.); психології музичного сприйняття (Л. Виготський, В. Медушевський, Б. Теплов та ін.); музично-перцептивних здібностей (Н. Ветлугіна, В. Мясіщев, С. Науменко та ін.); формування готовності педагога до музично-естетичної діяльності (О. Апраксина, О. Олексюк, О. Рудницька, В. Шацька та ін.); дослідження ефективних шляхів і методів розвитку творчої особистості в умовах естетичної діяльності (І. Зязюн, Л. Коваль, Г. Падалка, В. Сластьонін); формування готовності майбутніх учителів музики до професійної діяльності (Л. Ананьєва, І. Богданова, І. Бойчев, І. Курбатова, Ю. Пассов, О. Полат, Т. Рейзенкінд, В. Сафонова, Н. Сеґеда та ін.).

Водночас, як засвідчує аналіз літературних джерел, питання підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу учнів вивчено недостатньо. У педагогіці відсутні системні дослідження, присвячені підготовці майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів у системі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін.

Мета статті полягає у розкритті педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів на уроках музики.

Відповідно до гіпотези дослідження передбачалося виявити педагогічні умови, які б сприяли ефективній підготовці майбутніх учителів до означеного процесу. Проблема підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу учнів пов'язана з необхідністю розвитку духовно-творчого потенціалу студентів.

Нами було визначено такі педагогічні умови, які б могли забезпечити комплексний підхід до підготовки майбутніх учителів у трьох напрямках: *психолого-педагогічному, культурологічному, мистецтвознавчому*.

Психолого-педагогічний напрям передбачає дотримання вимог когнітивного критерію і забезпечує, переважним чином, професійну підготовку майбутнього вчителя.

Культурологічний напрям має відношення до сенситивного (емоційно почуттєвого) критерію розвитку майбутніх учителів і сприятиме інтенсивній музично-мистецькій підготовці студентів.

Мистецтвознавчий напрям має відношення до власне творчого (креативного) критерію підготовки учителів, здатних до розвитку творчого потенціалу молодших школярів.

Отже, педагогічні умови, які забезпечують розвиток духовно-творчого потенціалу студентів у загальній системі підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших

школярів характеризуються взаємозв'язком трьох критеріїв підготовки: когнітивного, сенситивного, креативного.

Музика в багатофункціональному, поліфакторному ряду мистецтва дає змогу вибудувати такі музичні освітні моделі, в яких поєднуються традиційні та інноваційні аспекти підготовки майбутніх учителів.

Інноваційною підготовкою, на нашу думку, може бути така, яка базується на теоретичному висловлюванні Б.П. Юсова: "Пропонується ефективний інтегрований поліхудожній підхід, який простежує внутрішні, образні, духовні зв'язки слова, звуку, кольору, простору, руху, форми, жесту – на рівні художнього процесу" [3: 120].

Зразком сукупності педагогічних умов підготовки учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів можуть бути комплексні репертуарні програми, складання яких має відбуватися в контексті ідеї "взаємодії мистецтв": музики – літератури (поезії), музики – візуальних мистецтв; музики – архітектонічної творчості; музики – хореографії, музики – театру (кіно). У змісті підготовки майбутніх учителів музики до розвитку творчого потенціалу учнів особливе місце займає взаємодія мистецтв. Такий вид синтезу "музика" – "хореографія", "архітектонічна творчість" ще мало оцінений практиками і теоретиками.

У наш час все більше синтезованим утворенням, яке активно включає музику, хореографію, світло- і звукотехніку, музичну електроніку, елементи фото- і телемонтажної продукції тощо стає театр. Усе це вказує на зростаючий педагогічний вплив театру, на його активізуючу роль у підготовці творчого вчителя музики.

Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів музики до розвитку творчого потенціалу учнів передбачали формування в майбутніх учителів установки на власний музично-творчий розвиток. При цьому поняття "установка" розглядалося як виникнення стійких схильностей індивідів до певної форми реагування, що спонукає особистість орієнтувати свою діяльність у певному напрямі та діяти певним чином по відношенню до об'єктів та ситуацій діяльності. Причому зміст та функції установки залежать від ставлення суб'єкта до ситуації та предмета діяльності.

Як автори розробки сукупності педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів, ми розрізняли два види художньо-психологічних установок: загальну (зовнішню) і конкретну (внутрішню).

Зовнішня установка характеризується ставленням до творів мистецтва, до виду, жанру.

Внутрішня установка виникає при безпосередньому контакті з конкретним художнім твором, вона має динамічний характер і змінюється під його впливом. Внутрішня установка може змінюватися й під впливом предметно-розвивального середовища.

У розроблених нами педагогічних умовах компонент предметно-розвивального середовища передбачав використання п'яти різновидів зовнішніх установок: природа, техніка, людина, знакова інформація (сигнали), художні образи інших, суміжних з музикою видів мистецтв.

Внутрішньою установкою вважалася диференціація музичної інформації для емоційного, абстрактного і конкретного типів особистості.

Так, у предметно-розвивальному середовищі розрізнялися джерела звукової інформації: сигнали (знакові системи) – для музичної творчості з аудіальною інформацією абстрактного типу; природа, техніка – для музичної творчості з аудіальною інформацією конкретного типу; художні образи – для музичної творчості з аудіальною інформацією емоційного типу.

У запропонованих видах інформації будь-який тип особистості вчителя та учня мав змогу безпосередньо контактувати з особистісно ціннісними середовищами життєдіяльності і розвивати в таких середовищах свої музично-творчі здібності.

Вибір типів аудіальних середовищ досліджували відомі психологи Є. Клімов [2] (напрями життєдіяльності), М. Гамезо, І. Домашенко [2] (основні типи сприймання інформації довкілля).

Практика предметно-розвивальних середовищ різного типу (знакова інформація, природа і техніка, художні образи і людина з її емоційними станами) підлягали інтегруванню музики з хореографією. Найменш дослідженим, але найбільш ефективним для підготовки майбутніх учителів до музично-творчого розвитку учнів є синтез типу "музика" – "хореографія" – "архітектоніка" (пластичні мистецтва).

Найяскравіший естетичний сенс такого синтезу проектується в хореографічних інсценізаціях, до яких у студентів і школярів наявне стійке емоційно-позитивне ставлення.

Для кожної хореографічної постановки художники створюють характерні костюми, декорації, пов'язані пластичною і кольоровою будовою з емоційним змістом і рисунком танцювальних рухів. З іншого боку, хореографічне мистецтво є невіддільним від музичної творчості.

Майстерність хореографів майбутнім учителям потрібна тоді, коли зникає стихійний зв'язок танцю з музикою і танець створюється у відповідності до готової музичної основи, яку можна розглядати як "музичну драматургію" танцю. Потреба в ритмічних хореографічних рухах стає необхідною, якщо наявна загальна кількість учасників танцю, гармонійними синхронними рухами утворює хореографічну художню цілісність. Майбутній учитель в аналогічних ситуаціях "перекладає"

твір композитора з допомогою хореографічних засобів виразності й уявно виконує танцювальну композицію разом з кожним учасником. У педагогічних умовах підготовки майбутніх учителів музики до розвитку творчого потенціалу молодших школярів системоутворюючим компонентом вважався зміст, у якому підготовка майбутніх учителів забезпечувалася на основі поліцентричної інтеграції мистецьких дисциплін

До змісту підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів включено розробку цього змісту на засадах розвивального навчання (вибір компонентів за сукупністю наукових принципів (когнітивного, сенситивного, креативного); структурування змісту на основі інтеграції; розробка спецкурсу) і засоби (принципи відбору: провідна роль музичного мистецтва як домінуючої змістової лінії; вибір особистісного предметно-розвивального середовища). Типами взаємодії видів мистецтв у змісті творчої діяльності є: зв'язуючий; інтегративний; кореляційний; перетворювальний.

Зі змістом пов'язувались організаційні форми підготовки студентів до розвитку творчого потенціалу. Завданнями були: розробити цілісну організаційну структуру підготовки студентів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів в умовах вищого навчального закладу та в умовах проведення уроків музики у процесі педагогічної практики в початковій школі. Як засоби – групові форми співтворчості студентів та учнів: імпровізації, інсценізації, пантомімічні інтерпретації музичних творів, пластичне інтонування, ритмопластика, рольові ігри та ін.

Розробка методичної системи підготовки розвитку майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів здійснювалася на основі розвитку таких якостей: ініціативність, активність, самостійність, критичність, креативність. Використовувалися технології особистісно-розвивального спрямування – суб'єкт-суб'єктної взаємодії, пріоритету інтегративних ігрових методик емоціогенним ситуаціям. Студенти виконували завдання – науково обґрунтувати педагогічну стратегію "від дитини – до мистецтва".

Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів передбачали також і предметно-розвивальне середовище як педагогічно доцільне унаочнення інтегрованого змісту розвитку творчого потенціалу молодших школярів.

Завданням було унаочнити зміст музично-творчої діяльності візуальними зразками з пластики (природної, мистецької), засобами – імітація предметно-розвивального середовища; використання художніх творів професійних митців (літераторів, поетів, художників, дизайнерів); зразки дитячої художньої творчості.

Експериментальна навчально-виховна робота спрямовувалася на: мотивацію творчої уяви студентів, їхній творчий пошук власних варіантів інтерпретацій художніх образів, на використання завдань творчого характеру відповідно до змісту художніх творів, з урахуванням індивідуально-типологічних особливостей, рівнів художнього розвитку майбутніх учителів, комплексу різних видів мистецтва.

Сукупність педагогічних умов структурувалась особливим чином. Так, зміст музично-творчої діяльності студентів регламентувався вимогами розробленого на цьому етапі спецкурсу "Підготовка вчителя до розвитку творчого потенціалу молодших школярів". Нижче подаємо засадничі основи названого спецкурсу.

Професійну основу музично-педагогічної діяльності вчителя складають: науковий світогляд, національна самосвідомість як відображення цілей, потреб, інтересів морально-естетичних орієнтацій особистості; усвідомлення соціальної ролі педагогічної діяльності, виявлення громадянської та соціальної активності; стійкі пізнавальні інтереси, прагнення до постійного самовдосконалення і духовного збагачення; педагогічна спостережливність, уява, тактовність, незалежність мислення у поєднанні з повагою до суджень інших людей; володіння такими якостями як толерантність, доброзичливість, наявність почуття власної гідності, самоповаги, скромності, вимогливості до себе й до інших; знання досягнень української національної та світової культури; фахові знання, уміння та навички.

Майбутній учитель музики повинен знати: історію музичної культури, української народної творчості, стильові особливості та риси творчого методу українських та зарубіжних композиторів; теоретичні основи класичної і сучасної гармонії, аналізу музичних творів, хорознавства, інструментознавства, аранжування та інструментовки для шкільних хорів та інструментальних ансамблів; основну спеціальну, монографічну, науково-теоретичну, методичну, додатково-бібліографічну літературу з музикознавства, музичної педагогіки, виконавства; основи методики шкільної музичної освіти, навчання гри на музичних інструментах, сольного співу хорового диригування. Він повинен уміти: розв'язувати педагогічні навчально-виховні, художньо-творчі завдання з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів, їх музичної підготовки; розвивати у процесі занять музичну культуру школярів; грати на музичних інструментах; професійно навчати молодших школярів хоровому і сольному співу, виразно диригувати хором; здійснювати змістовний аналіз музичного твору, емоційно й образно розповідати дітям про музику і музикантів, події музичного життя; організувати дитячі самодіяльні творчі колективи (хорові фольклорні,

інструментальні); читати з аркуша, транспонувати і підбирати по слуху музичні твори, аранжувати та інструментувати їх для різних виконавських складів; творчо проводити уроки музики у відповідності з метою, принципами і завданнями організації музично-виховної роботи в школі, здійснювати художньо-педагогічне спілкування з учнями; аналізувати узагальнювати і використовувати у своїй роботі передовий педагогічний досвід у царині музично-естетичного виховання школярів, критично оцінювати результати власної педагогічної діяльності, творчо підходити і впроваджувати нові освітні технології програми та ідеї.

Зазначений спекурс забезпечував синтез музично-творчої діяльності з іншими видами мистецтв.

В основу розробки спекурсу "Підготовка вчителя до розвитку творчого потенціалу молодших школярів", було покладено аналіз існуючих програм та дослідження провідних науковців у галузі мистецької освіти, підґрунтям якого є: наукові основи художньої компетентності і творчості, створення умов для формування і розвитку теоретично-практичних і інтелектуальних умінь у професійній діяльності, розвиток художньої свідомості та образного мислення студентів, формування вмінь спілкуватися з творами мистецтва, професійних якостей та навичок майбутніх учителів музики щодо опанування духовних цінностей, культури відчуття і сприйняття слова, розвиток невербальної частини інтелекту розширення сфери естетично-емоційних вражень студентів, розкриття сутності краси, законів мистецтва.

Втілена у спекурс методична система підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів дозволила вирішити такі проблеми: прилучення до світових і національних духовних цінностей, втілених у творах мистецтва; накопичення досвіду спілкування з творами мистецтва у процесі самостійної творчої діяльності; оволодіння ефективними методами аналізу творів мистецтва, пізнання інтегративних зв'язків; формування уявлень про цілісність світу через емоційно-ціннісне орієнтування особистості, в тому числі шляхом інтеграції музики, пластичних та сценічних мистецтв; створення власних програм та інтегрованих уроків у сфері "Музичне мистецтво"; здатність до інтеграції знань з дисциплін художньо-естетичного циклу; застосування засвоєних знань і сформованих умінь в умовах професійної діяльності; реалізація творчого потенціалу, активізація внутрішніх інтересів і естетичних потреб.

Головний акцент у змісті підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу учнів було зроблено на різні форми навчання студентів – лекційні, практичні, лабораторні заняття. Зміст спекурсу складався з таких розділів: "Основи розвитку творчого потенціалу особистості", "Потенціал музичної педагогіки у творчому розвитку молодших школярів", "Розвиток творчого потенціалу молодших школярів на уроках музики", "Поліцентрична інтеграція мистецьких дисциплін – універсальний засіб розвитку творчого потенціалу молодших школярів".

Метою спекурсу була розробка змісту розвитку творчого потенціалу молодших школярів на засадах розвивального навчання. У відповідності до мети ставились завдання: відібрати компоненти змісту з урахуванням принципів розвивального навчання, структурувати змістові компоненти на засадах інтегративного принципу.

Принципами відбору змістовних блоків було обрано: принцип розвитку кожного з видів музичної діяльності, за якими творчий процес розпочинався вибором особистісно-значущих засобів художньої виразності, а завершувався музичною інтерпретацією образного сюжету твору; принцип взаємодії суміжних видів мистецтв, згідно з яким відбувається взаємодоповнення художніх засобів: "музика" – "література (поезія)", "образотворче мистецтво"; "музика" – "архітектоніка", "хореографія"; "музика" – "театр"; принцип музичного мистецтва як домінанти полягав в об'єднанні всіх інших засобів художньої виразності суміжних видів мистецтв; принцип особистісно-значущого довкілля.

Зміст, як одна із складових педагогічних умов, сам по собі не забезпечував досягнення мети дослідження. Його ефективності сприяли методичне забезпечення музично-творчої діяльності студентів, а також комплексний вплив на них різних художніх засобів виразності з домінантою музики.

Метою методичного забезпечення змісту було наукове обґрунтування експериментальної методики, а завданням – добір впливу художніх засобів виразності з домінантою музики, апробування методичних розробок у ході формувального експерименту.

Використовувалась сукупність взаємодоповнюваних методів музично-творчого розвитку особистості: метод емоційної драматургії, дидактичних і творчих ігор, художнього спілкування, багатозначності контрастів, порівняльний метод, метод творчих завдань.

Науково обґрунтована експериментальна методика розроблялась з урахуванням стратегій розширення "емоційного поля" особистості: від сфери утилітарно-практичної діяльності аудіального змісту ("різних звуків") через утилітарно-художню діяльність з музики ("вокальні звуки") до власне музично-творчої діяльності ("музичних звуків").

Специфікою стратегії розширення "емоційного поля" було поступове послаблення утилітарного значення звукової інформації і плавне зростання художньої значущості музики. Сфера власне музичної творчості характеризується інтеграцією музичної творчості з хореографією, образотворчим мистецтвом, художньою працею і зумовлюється стійкими почуттями. Сфера утилітарно-художньої

діяльності з музики включає звукову інформацію специфічних музичних творів, пов'язаних з різноманітними діями (марші, коліскові, календарно-обрядові свята), які зумовлюються емоційними станами особистості. Сфера практичної діяльності аудіального змісту включає звукову інформацію різних середовищ життєдіяльності людини й емоційні реакції на них.

Для студентів була розроблена орієнтовна професіограма майбутнього вчителя, спроможна забезпечувати розвиток творчого потенціалу молодших школярів. Для керівництва розвитком творчих здібностей учнів майбутній учитель має володіти гностичними, конструктивними, комунікативними, організаторськими і музично-творчими вміннями. Лише володіючи сукупністю таких педагогічних умінь, майбутній учитель досконало використовуватиме стратегії перетворення предмета з музики на музично-творчий розвиток особистості учнів, задовольнятиме потреби в самовихованні, саморозвитку себе й інших учасників навчально-виховного процесу.

Висновок. У результаті дослідження виявлено ефективні педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів на уроках музики, якими є: розробка і структурування змісту музично-творчої діяльності у взаємодії з іншими видами мистецтва; добір організаційних форм підготовки майбутніх учителів до музично-творчого розвитку молодших школярів; методичне забезпечення реалізації змісту як сукупність засобів комплексного впливу на розвиток творчого потенціалу особистості; створення предметно-розвивального середовища, як педагогічно доцільного унаочнення, необхідного для повноцінної реалізації змісту музично-творчої діяльності.

Експериментальна перевірка запропонованої методики у вищих педагогічних навчальних закладах уможливила визначення того, що: підготовка майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів на уроках музики є ефективною, якщо її педагогічна стратегія розвивається у напрямі "від дитини – до мистецтва"; розширення "емоційного поля" майбутніх учителів відбувається поетапно у такій послідовності: когнітивний, сенситивний, креативний етапи, а розширення "емоційного поля" учнів – у протилежному напрямі від креативного етапу через сенситивний до когнітивного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гамезо М.В., Домашенко І.А. Атлас по психологии: Информационно-методическое пособие к курсу "Психология человека". – 2-е изд. испр. и доп. – М.: Изд. Рос. пед. агентства, 1998. – 272 с.
2. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 512 с.
3. Юсов Б.П., Ильченко В.И., Левченко О.А. Личность и творчество: проблемы, идеи, возможности. – Луганск: Пресса, 1997. – 157 с.

Матеріал надійшов до редакції 04.09. 2008 р.

Мороз В.В. Педагогические условия подготовки будущего учителя к развитию творческого потенциала младших школьников на уроках музыки.

В статье раскрывается комплекс теоретических и методических основ относительно обеспечения подготовки будущего учителя к развитию творческого потенциала младших школьников на уроках музыки, в процессе которого реализуются творческие возможности будущего учителя и осуществляется развитие творческого потенциала его личности.

Moroz V.V. Pedagogical Conditions of the Future Teacher's Training for the Junior Schoolchildren Creative Potential Development during the Music Lessons.

The article deals with the complex of theoretical and methodical bases in relation to providing the training of the future teacher for the junior schoolchildren creative potential development during the Music lessons, in the process of which the creative abilities of the future teacher will be implemented and the development of creative potential of teacher's personality is fulfilled.